

הרב משה אריאל רוזנצוויג בוגר המכון הגבוה לתלמוד ע"ש ברן

פסח שני

בזמן בית המקדש, היה חיוב על כל אחד להשתתף בהקרבת קרבן פסח בי"ד ניסן. מי שלא השתתף בהקרבת קרבנו בי"ד ניסן היה יכול להקריב קרבן פסח בפסח שני, בי"ד אייר. ברוב פרטי דיניו הפסח שני דומה להקרבת ואכילת פסח ראשון, אבל ישנם כמה חילוקים והבחנות ביניהם שמורים שלפסח שני יש מעמד מיוחד. ההבדלים האלו מוציאים אור על אופיו היסודי של פסח שני.

פסח שני הוא מצוה מיוחדת מכמה בחינות. המצוה ניתנה לכלל ישראל רק אחרי שאנשים שהיו טמאים ולא היו מסוגלים להשתתף בהקרבת הקרבן פסח בזמנו באו למשה ובקשו למצוא דרך שיוכלו לעשות המצוה של קרבן פסח (במדבר ט:ו-יד). מבקשה זו נתחדשה הציווי של פסח שני. הסיפור הזה הוא יוצא דופן משום שהעם נטל את היוזמה לנסות להרבות בעבודת ה'. באמרם "למה נגרע" גילה העם שמצות קרבן פסח היא מצוה כה יקרה עד שאף אחד לא רצה להישאר חוץ מחיובו.

יש לעמוד על נקודה נוספת ביחוד הפסח שני. הקרבן פסח ראשון קשור לחג המצות. מקריבין הקרבן אחר הצהריים ביום י"ד בניסן תכף לפני תחילת חג המצות. הבשר של הקרבן פסח נאכל בערב, יחד עם וכחלק יסודי של סיפור יציאת מצרים. לעומת זה, הפסח שני עומד בעצמו. פסח שני מורכב רק מקרבן פסח ואינו מלווה איזה חג.

בגמרא (פסחים צג.) מופיעה מחלוקת לגבי הקשר בין פסח ראשון לפסח שני. הדעה הראשונה סוברת שפסח שני הוא חג בפני עצמו, נפרד לגמרי מן פסח ראשון. הקשר היחיד בין שניהם הוא שפסח שני מהווה הזדמנות שנייה להביא קרבן פסח. אם כן, פסח ראשון ופסח שני הם שני אירועים נפרדים. לכן, מי שלא הקריב קרבן פסח בפסח ראשון במזיד לא יכול לתקן את המעוות ולהיפטר מעונש כרת על ידי פסח שני. לפי זה,

אם אחד הזיד בפסח ראשון וגם בפסח שני, הוא ייענש פעמיים, פעם אחת עבור כל קרבן פסח שהוא ביטל בכוונה. הדעה השנייה סוברת שפסח שני הוא השלמה לפסח ראשון. כמו הדעה הראשונה, השיטה הזאת חושבת שבפסח שני לא ניתן לבטל את השגיאיה של הפסד פסח ראשון. עם זאת, על פי דעה זו, אם אחד לא הקריב קרבן פסח במזיד בשני הפסחים, הוא ייענש רק פעם אחת. פסח שני הוא לא אירוע עצמאי, אלא קשור לפסח ראשון, ולכן מי שמבטל שניהם עובר רק עבירה אחת. הדעה השלישית בסוגיא סבורה שפסח שני יכול לתקן את הטעות של ביטול פסח ראשון. לכן, אם אחד בכוונה לא הקריב פסח ראשון, אבל אז השתתף בפסח שני, הוא לא ייענש בכלל. יוצא לפי גישה זו שהפסח שני הוא הרחב של פסח ראשון, ולכן יכול לעמוד במקומו.

לכאורה ניתן לומר ששלוש שיטות אלו בענין הבנת הקשר בין פסח ראשון ופסח שני נובעות מדעות שונות לגבי מה המחייב של הפסח שני. אם נגיד שיש רק מחייב אחד שנוצר בי"ד ניסן – להשתתף או בפסח ראשון או בפסח שני, אז פסח ראשון ופסח שני הם קשורים יחד. לעומת זאת, אם נאמר שי"ד ניסן מחייב פסח ראשון, וי"ד אייר יוצר התחייבות חדשה עבור פסח שני למי שלא השתתף בפסח ראשון, אז פסח ראשון ופסח שני הם שני קרבנות נפרדים. יש בזה נפקא מינא ברורה – מי שמתגיייר בין י"ד ניסן לי"ד אייר, האם הוא חייב בפסח שני? אם החיוב של פסח ראשון ושל פסח שני נוצר ביחד בי"ד ניסן, הוא לא היה בר חיובא בשעת החיוב, ולא יהיה מחויב להביא פסח שני. אם פסח שני הוא עצמאי מפסח ראשון, אלא שהוא מוטל רק על מי שלא קיים מצות פסח ראשון, אז הוא יהיה מחויב להביא פסח שני מאחר שהוא היה גברא בר חיובא בי"ד אייר, זמן החיוב לפסח שני, והוא עדיין לא הביא קרבן פסח.

מחלוקת יסודית זו תשפיע גם על מספר המצוות בענין פסח שני ששייך למנות במנין תרי"ג. אם פסח שני הוא רק הרחב של פסח ראשון, יש לספור רק מצוה אחת במנין המצוות, שהרי החיוב בי"ד אייר הוא קיומו של החיוב של פסח ראשון. אין צורך למנות שוב כל פרטי מצוות הקרבן פסח כי הם נכללים כבר בפסח ראשון. אולם, אם הפסח שני הוא עצמאי מפסח ראשון, יתכן שאין מעבירים כל פרטי הקרבת הפסח ראשון לפסח שני, ולכן צריך למנות גם פרטי קרבן פסח שני במנין המצוות בנפרד.

לכן, הרמב"ם, שסובר שפסח ראשון ופסח שני הם שני דינים ומחייבים נפרדים (הלכות קרבן פסח ה:א), מונה ארבע מצוות שונות בקשר לפסח שני: א. לשחוט פסח שני (מצות עשה נז), ב. לאכול בשר פסח שני על מצה ומרור בליל חמשה עשר (מצות עשה נח), ג. שלא לשבור עצם בפסח שני (מצות לא תעשה קכב), ד. שלא ישאיר מפסח שני לבקר (מצות לא תעשה קיט).

יוצא שלפי הרמב"ם פסח שני בעל אופי משלו, והדין אינו רק לחזור על התהליך של פסח ראשון. לפי הרמב"ם צריך שיהיה לפסח שני מצוות משלו, מכיון שיש לו מחייב נפרד מפסח ראשון.

הקרבן פסח הוא ייחודי בקרבנות, שהוא הקרבן היחיד שיש לו חלון זמן מסוים שגם מאפשר הזדמנות שנייה (חוץ מקרבן חגיגה שנידון בסמוך). הנה כלל גדול הוא בקרבנות שעבר זמנו בטל קרבנו (רמב"ם הלכות תמידין ומוספין ח:כ). אם הקרבן מוסף של ראש חודש לא הובא בזמנה, אי אפשר לתקן את המעוות, ואין מביאים את הקרבן מוסף של אותו ראש חודש בכלל. בנוסף, הנה שונה קרבן פסח גם לגבי היסוד של תשלומין. הרי כשיש דין של תשלומין בקרבן או בתפילה, תמיד זמן התשלומין בא מיד לאחר עיקר זמן החיוב. אם משהו בטעות שכח להתפלל שחרית הוא יכול להתפלל תפילת שמונה עשרה במנחה פעמיים לתשלומין. אם לא התפלל מנחה, הוא יכול לעשות תשלומין בתפילת ערבית. אבל לאחר שעבר שתי תפילות אין עוד הזדמנות לתשלומין (רמב"ם הלכות תפילה ג:ח-י). בדומה לכך, כל אחד חייב להביא קרבן חגיגה בכל השלוש רגלים. זמן הקרבת הקרבן חגיגה הוא ביום הראשון של הרגל, אבל יש תשלומין בשישה הימים לאחר מכן (ובסוכות זמן התשלומין כולל גם שמיני עצרת). אבל אחר שנגמר החג (ובשבועות הששה ימים שאחר הרגל) אי אפשר להקריב את הקרבן. עם זאת, כאשר מדובר על קרבן הפסח, אנחנו לא מחילים את הכלל של עבר זמנו בטל קרבנו, ואין התשלומין של פסח שני מיד אחרי פסח ראשון, אלא הוא חודש לאחר מכן.

בדרך כלל, פסח ראשון דומה לפסח שני. אולם, ישנן כמה הלכות שמבחינות בין פסח ראשון לפסח שני. כשמגיע זמן פסח ראשון בחצות היום ב"ד ניסן מיד חל חיוב תשבתו ואיסור שהיית חמץ (פסחים ה.). "לא תשחט על חמץ גם זבחי" אוסר לנו להחזיק חמץ ברשותינו בשעת

הקרבת הפסח ראשון. אף על פי שחג המצות מתחיל רק בערב, כבר חלים כמה איסורי דאורייתא על חמץ בצהריים של י"ד ניסן. אבל בפסח שני אין איסור כלל להחזיק חמץ ברשותו אחר חצות, ולא להיות בעלים על חמץ בשעה שהוא מקריב או אוכל הזבח. בנוסף לזה, יש חיוב קריאת ההלל ששייך לפסח ראשון, בשעה שמקריבין את הקרבן בבית המקדש, וגם בשעה שהבשר נאכל באותו ערב. לעומת זאת, יש חיוב הלל בפסח שני רק בשעת הקרבת הקרבן, אבל לא קוראים הלל כשאוכלים את בשר הפסח שני בערב (פסחים צה.). גברים ונשים חייבים בפסח ראשון, אבל רק גברים שלא הקריבו בפסח ראשון נדרשים להקריב פסח שני. נשים שלא הקריבו פסח ראשון יכולות להשתתף בפסח שני, אבל אינן מחויבות (רמב"ם הלכות קרבן פסח ה:ח).

יתכן שחלוקי הדינים אלו בין פסח ראשון ופסח שני משקפים טיבו האמיתי של פסח שני. פסח שני הוא סוג של קרבן פסח כמו פסח ראשון. אבל פסח ראשון נקרב בי"ד ניסן, באותו תאריך שהקריבו היוצאי מצרים את הקרבן פסח המקורי. לעומת זאת, הפסח שני נקרב לאחר חודש, בתאריך שאין לו משמעות כלל לגבי ענין יציאת מצרים. יתר על כן, הפסח ראשון נקרב אחר הצהריים תכף לפני חג המצות ומצורף הוא למצוות וקיומי ליל הסדר. לעומת זה, יש חיוב לאכול את הפסח שני בלילה על מצות ומרורים, אבל הוא לא משולב בתוך ליל סדר.

נראה לפרש שהנושא המרכזי של ליל הסדר הוא המצוה של סיפור יציאת מצרים. הקרבן פסח הוא חלק בלתי נפרד של קיום מצוה זו של סיפור יציאת מצרים. אומרים בהגדה ובמשנה (פסחים קטז.) "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור". הקרבן פסח מסמן ביטוי הרחמים של הקב"ה על כלל ישראל, שפסח על בתייהם בזמן שהיכה בכורי מצרים. לכן, מרכיב חשוב של דיני פסח ראשון נובע מהתפקיד החשוב שיש לו במצות סיפור יציאת מצרים. מאחר שאין סדר בי"ד אייר ואין זה זמנו של יציאת מצרים, אין לפסח שני שום קיום בסיפור יציאת מצרים. כתוצאה מכך, אין חיוב הלל כאשר אוכלים הפסח שני. הלל הוא לשבח את הקב"ה ולהודות לו על הנסים הגלויים ונסתרים שהוא עשה לנו בתהליך של יציאת מצרים. פסח ראשון, שנאכל בתוך סדר שבו אנו מספרים הנסים שבוצעו עבור כלל ישראל בתהליך של יציאת מצרים, לא ניתן לאכול בלי לשיר הלל. לעומת זה,

פסח שני, שאיננו חלק של מצות סיפור יציאת מצרים, לא מחייב קריאת הלל בשעת אכילתה.

יש איסור לאכול או אפילו להחזיק חמץ ברשותינו בפסח כי בבהילו יצאו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. האיסור של החזקת ואכילת חמץ הוא דרך לשחזר את האירוע של יציאת מצרים. פסח ראשון הוא חלק מהתהליך שבו כל אחד מקיים את החיוב "להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים" (רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז:ו). לפי זה, כשם שיש איסור חמור לאכול או להיות בעלים על חמץ בחג המצות, כך לא מתאים להחזיק חמץ ברשותו כבר בשעת הקרבת הקרבן פסח. אבל זה שייך רק לגבי פסח ראשון מכיון שהוא ביום י"ד ניסן ומשולב במצות סיפור יציאת מצרים. מכיון שאין פסח שני מהוה קיום בסיפור יציאת מצרים, אין צורך לאסור בעלות על חמץ בשעת הקרבתה.

סימן נוסף של ההבחנה בין פסח שני לפסח ראשון הוא הפטור של נשים מחיוב קרבן פסח שני. נשים הן בדרך כלל פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא. יש מחלוקת לגבי חיוב נשים במצוות ליל הסדר. הגמרא קובעת שנשים חייבות באכילת מצה (פסחים מג:). ולפי כמה ראשונים הן אפילו חייבות בסיפור יציאת מצרים (ספר החינוך עשה כא). מכיון שנשים חייבות בכמה מצוות של ליל הסדר, זה סביר שהם גם חייבות בקרבן פסח ראשון, אשר הוא מרכיב נחוץ של הסדר. אולם לגבי פסח שני, אשר אינו מצורף לסדר או למצוות סיפור יציאת מצרים, אין זה אלא ככל מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות.

יש לציין שאפילו לפי הדעות שפסח שני אינו תשלומין אלא מצוה בפני עצמה, אי אפשר לנתק אותו לחלוטין מפסח ראשון. הנה מצד קיום הציבור, פסח שני תלוי בפסח ראשון. יש כלל שפסח שני יכול להתקיים רק אם רוב ישראל הקריבו קרבן פסח בפסח ראשון. אם רוב ישראל לא השתתפו בקרבן פסח ב"ד ניסן, אין מקריבין פסח שני בשנה ההיא בכלל (פסחים עט). לכאורה הלכה זו מאוד תמוהה. למה זה משנה אם רוב או מיעוט של ישראל הקריבו פסח ראשון? נראה לפרש לאור הנ"ל שפסח שני חסר כמה דברים שפסח ראשון כולל. מכיון שפסח שני אינו מחובר לחג המצות ואינו קיום במצות סיפור יציאת מצרים, אין הוא יכול לשמש ליום העיקרי של הקרבת קרבן פסח. קרבן פסח בתור חיוב הציבור חייב להיות

משולב דוקא עם חג המצות. לכן צריך שהיום המרכזי של הקרבת הקרבן פסח יהיה דוקא פסח ראשון.

התורה אומרת שאלו שהיו טמאים או בדרך רחוקה יכולים להקריב פסח שני. עם זאת, הגמרא (פסחים צב:) מספרת לנו שגם מי שלא הקריב את הפסח בי"ד ניסן לאיזה סיבה, בין שהיה שוגג או מזיד, יכול להביא קרבן פסח שני. הרמב"ם (הלכות קרבן פסח ה:ב) הסביר כי אלו שהיו בדרך רחוקה או טמאים אינם חייבים כרת אם הם בכוונה לא הקריבו פסח שני, אבל מי שלא היה טמא או בדרך רחוקה חייב כרת אם הוא לא הקריב פסח שני במזיד. נראה לפרש שהתורה פוטרת מי שטמא או בדרך רחוקה מפסח ראשון, ובמקומו מחייב אותו בפסח שני. המחייב האמיתי של מי שטמא או בדרך רחוקה הוא פסח שני בי"ד אייר, ולא הפסח ראשון. ביטול הפסח שני, בגלל שאינו קיום בחג הפסח או במצות סיפור יציאת מצרים, אינו יכול לחייב כרת למי שעובר אותו במזיד. אבל מי שלא הקריב פסח ראשון מאיזה סיבה אחרת, הוא אף פעם לא היה פטור מפסח ראשון. לכן, החובה שלו להקריב פסח שני נובעת מהחיוב שלו להקריב פסח ראשון, שהוא עדיין לא יצא ידי חובתו. מכיון שהחובה במצב זו מושרשת בפסח ראשון, מי שבמזיד לא הקריב את הפסח שני חייב כרת מאחר שהוא במכוון ביטל ההזדמנות האחרונה שלו לקיים מצות קרבן פסח.

לכן, אנו רואים איך שההלכות השונות בנוגע לפסח ראשון ופסח שני משקפות את היסוד שפסח ראשון מחובר לחג המצות ולמצוות של ליל הסדר, כגון סיפור יציאת מצרים, ואילו פסח שני הוא קרבן עצמאי שמנותק מהחג. ההבחנה הזאת מסבירה לא רק למה חלק של דיני פסח שני שונים מפסח ראשון, אלא הוא גם מבארת למה פסח שני יכול להתקיים רק כאשר רוב ישראל הקריבו קרבן פסח בפסח ראשון. לאור זה נוכל להעריך יותר טוב את היחוד של פסח שני, שבכמה מובנים הוא קרבן פסח כמו הפסח ראשון, אבל בכמה דרכים הוא רק הד של פסח ראשון.

הנושא של פסח שני מתאים לסבא שלי, הרב דוב בער בן מאיר רוזנצווייג זצ"ל. הקרבן פסח הוא מצד אחד קרבן ציבור (ולכן שייך "טומאה הותרה בציבור"), ומצד שני הוא חובה על כל יחיד להשתתף בהקרתו. הסבא שלי הקדיש את כוחותיו לחיים הציבוריים של היהדות בארצות הברית וקנדה.

הוא שימש כרב קהילה בטאראנטא ובנוא יארק וגם כנשיא של ההסדרות הרבנים דאמריקה. הוא שמר על התקנים הציבוריים והשקיע את ההשפעה שלו לשם המטרה שהציבור יתנהג כדת וכדין לפי ההלכה במסגרות ציבוריות. הסבא שלי גם התייחס מאוד אישית לכל יחיד שבא בתחומו. הוא נתן עצות לחברי הקהילה, לתלמידים, וגם לרבנים אחרים, כי כולם העריכו את עמדת דעתו. הוא קיבל כל אחד בכבוד ותמיד היה מקבל בשמחה את ההזדמנות לעשות קשר עם בן אדם אחר. והמידה הזאת הגיעה לביטוי הגדול ביותר במשפחה שלו. סבא יצר קשר מיוחד עם כל נכד ונכדה שלו, ותמיד התעניין על החיים שלנו. הוא נתן לנו באופן קבוע חיזוק להשיג יעדים שאיפתיים נוספים. היתה לי הזדמנות מיוחדת ללמוד מסבא גם במסגרות פורמליות וגם באופן פרטי. אני במיוחד זוכר בשמחה את הלימוד של מסכת מגילה שלמדנו ביחד בשבתות בצהריים. היתה לי הזכות לשמוע את הדרשות ושיעורים של סבא בבית הכנסת, ולהקשיב לרעיונותיו ודיעותיו וסיפורים שלו בסעודות שבת. יהי זכרו ברוך.